

Катерина ДАВИДОВА,

orcid.org/0000-0003-2344-2453

аспірант кафедри дизайну та реклами

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) katja.dv03@gmail.com

ОГЛЯД ОСНОВНИХ ДРУКАРСЬКИХ ТЕХНІК ПОШТОВИХ ЛИСТІВОК КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Проведено огляд історичного розвитку та становлення основних методів / методик друку, що застосовувались у процесі створення поштових листівок / відкритих листів наприкінці XIX – на початку XX століття. Здійснено короткий опис друкарських методів, що виникли та зазнали подальшої еволюції в період так званого «Золотого віку» поштових листівок і допомогли створити безліч друкованих карток, більшість із яких нагадують радше твори мистецтва, ніж звичайні поштові листівки.

Також у статті розкриваються основні фізичні процеси наведених друкарських методів, описується їхній вплив на розвиток поштової листівки в контексті загального науково-технічного підйому та радикальних інновацій і змін у поліграфічній галузі.

Методи, наведені у статті, – це методи, що використовувалися для виготовлення більшості видів листівок, хоча деякі з них згадуються лише тому, що ці методи сприяють кращому розумінню того, як вони еволюціонували. Незважаючи на це, майже кожен метод друку використовувався для виготовлення листівок у той чи інший час, і жодного разу водночас не використовувались більше друкованих технік, ніж у роки так званого «Золотого віку» поштових листівок наприкінці XIX – на початку XX століття. Не всі технологічні досягнення у друкарській справі мали комерційне застосування, деякі складні методи (методи, що поєднували в собі декілька друкарських методик та застосовувались комплексно) використовувались суто художниками та невеличкими або вузькоспеціалізованими друкарнями.

Варто зауважити, що номенклатура, яка використовується для маркування технік друку, є недосконалою і може різнитися залежно від посилань. Назви, що колись були надані старим методам, іноді змінювались, а стару назву застарілого методу могли застосовувати до більш новітнього й інноваційного рішення. Інші терміни мають як широке, так і специфічне значення. Європейські друкарі, що виготовляли більшість листівок, мали свою власну термінологію, яка відрізнялася від країни до країни, той самий процес може навіть по-різному згадуватися в Англії й Америці. Деякі терміни завжди вживались неофіційно, і, оскільки не мали сталого визначення, їхнє значення часто змінювалося із часом.

Ключові слова: *листівка, техніки друку, гравюра, поштівка, друкарські методи, кінець XIX – початок XX століття.*

Kateryna DAVYDOVA,

orcid.org/0000-0003-2344-2453

Postgraduate Student at the Department of Design and Advertising

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) katja.dv03@gmail.com

OVERVIEW OF THE MAIN PRINTING TECHNIQUES OF POSTCARDS OF THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY

A review of the historical development and formation of the main methods (techniques) of printing used in the process of creating postcards (open letters) in the late nineteenth – early twentieth century. A brief description of the printing methods that emerged and evolved during the so-called “Golden Age” of postcards and helped to create many printed cards, most of which resemble works of art rather than ordinary postcards.

The article also reveals the main physical processes of the above printing methods, describes their impact on the development of the postcard in the context of the general scientific and technological rise and radical innovations and changes in the printing industry.

The methods presented in the article are the methods used to make most types of postcards, although some of them are mentioned only because these methods add a better understanding of how they evolved. Nevertheless, almost every printing method was used to make postcards at one time or another, and no more printing techniques were used at the same time than during the so-called “Golden Age” of postcards in the late nineteenth and early twentieth centuries. Not all technological advances in printing had a commercial application, some complex methods (methods that combined several printing techniques and were used in combination) were used exclusively by artists and small or narrowly focused printing houses.

It should be noted that the nomenclature used to label printing techniques is imperfect and may vary depending on the references. The names that were once given to the old methods have sometimes changed, and the old name of the outdated method could be applied to a newer and more innovative solution. Other terms have both broad and specific meanings. European printers, who made most of the leaflets, had their own terminology, which differed from country to country, the same process may even be mentioned differently in England and America. Some terms have always been used informally, and without a fixed definition, their meaning has often changed over time.

Key words: postcard, printing techniques, engraving, printing methods, end of XIX – beginning of XX century.

Постановка проблеми. Проблема полягає в тому, що в умовах сьогодення поштова листівка все ще залишається малодослідженою як з позиції дизайнерського рішення, так і з позиції технологічних процесів її створення (виготовлення), потребує значно більшої уваги з боку наукової спільноти в даному напрямі.

Аналіз досліджень. Серед останніх досліджень даної теми можна звернути увагу на навчальний посібник Л. Антонова, О. Киселева «Печатная графика: учебное пособие», випущений у 2018 р., у якому докладно розглядається історія друку та види друкованої графіки: ксилографія, ліногравюра, літографія, офорт. Особлива увага приділяється способам і особливостям друку, необхідним матеріалам та інструментам, а також різним технікам друку (Антонов, 2018). Про техніки друку, різновиди творів графічного мистецтва, відмітні ознаки основних технік – гравюри на дереві, міді та літографії, а також про кожну манеру виконання докладно розповідається в унікальному всеосяжному виданні І. Лемана «Гравюра и литография. Очерки истории и техники» (Леман, 2004). Можна ознайомитися з історичним оглядом закордонного графічного мистецтва і вітчизняної школи на основі класичної праці Д. Ровинського. Текст доповнюють чудові репродукції. Ознайомитися з основними техніками друку, як-от ксилографія, літографія, високий друк та інші, можна у книзі О. Черняка «Энциклопедия изящных, декоративных и прикладных искусств». Автори цієї унікальної книги зібрали приклади інструментів і пристосувань, що використовуються в більш ніж 150 видах образотворчого та прикладного мистецтва, зокрема й методи використання більш ніж 2 000 інструментів (Черняк, 2009: 32, 42, 28).

Мета статті – огляд основних друкарських методик поштової листівки, опис їх виникнення та становлення наприкінці XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду поштової листівки в контексті дизайнерського рішення особливу увагу варто приділити саме тому широкому спектру друкарських технік листівок, розвиток яких припав на кінець XIX – початок XX ст.

«Золотий вік» листівок супроводжувався радикальними інноваціями та змінами у поліграфічній галузі, що не могло не відобразитись і на розвитку

поштової листівки (так званий «відкритий лист»). Методи друку, використані на межі XIX–XX ст., допомогли створити безліч друкованих карток, більшість із яких нагадують радше твори мистецтва, ніж звичайні поштові листівки.

У статті розглянемо еволюцію виникнення та становлення різних технік друку поштових листівок.

Наприкінці XIX ст. гонка з використанням нових технологічних рішень привела до великої кількості експериментів, які часто базувались більше на спробах і помилках, а не на наукових принципах. Це призвело до виникнення багатьох технік, що інтригують, декілька з яких наведемо у статті. Не всі технологічні досягнення у друкарській справі мали комерційне застосування, деякі складні методи (методи, що поєднували в собі декілька друкарських методик та застосовувались комплексно) використовувались суто художниками та невеличкими або вузькоспеціалізованими друкарнями. Методи, наведені у статті, – це методи, що використовуються для виготовлення більшості видів листівок, хоча деякі з них згадуються лише тому, що ці методи допомагають краще зрозуміти те, як вони еволюціонували. Незважаючи на це, майже кожен метод друку використовувався для виготовлення листівок в той чи інший час, жодного разу водночас не використовувались більше друкованих технік, ніж у роки так званого «Золотого віку» поштових листівок наприкінці XIX – на початку XX ст.

До перших років XIX ст. у звичайних методах друку було дуже мало змін. Незначні вдосконалення звичної техніки та механіки були постійними, але їхні основні принципи залишалися стабільними досить довго, щоб встановити задані зразки та традиції. Високий друк став основним методом, що застосовувався для більшості комерційних поліграфічних робіт, тоді як глибоке друкування часто застосовували для більш обмежених кінцевих виробів. Універсальне літографічне мистецтво, відкрите в останні роки XVIII ст., ще мало розкрити весь свій потенціал (Некрасов, 2016). Після вдосконалення це відкриває цілий новий спектр репродуктивних можливостей. Розуміння цих трьох основних технік має велике значення, якщо потрібно зрозуміти еволюцію поліграфії, яка привела до появи першої листівки. Нині від

тих методів комерційні друкарні в основному відмовились, але на їхній основі все ще розробляються нові друкарські методи (Дурняк та ін., 2002). Більшість карток використовувалися для реклами, поєднували друкований текст із гравірованою на дереві ілюстрацією. Цей метод високого друку називався ксилографією. Ксилографія слугувала для створення ілюстрацій, репродукування живопису та рисунку у книгах, журналах, листівках тощо (Нестеренко, 2006). Жоден процес не міг зафіксувати найдрібніші деталі, що надає даному шрифту легкості в читанні, навіть за такого маленького розміру. Згодом із гравюри на дереві були зроблені металеві виливки, які можна було скопіювати та друкувати на більш швидких машинах для друку.

Хоч багато друкарень широко використовували цю техніку, друковані зображення загалом залишалися рідкістю до початку XX ст. Щоб створити гравюру на дереві потрібна висококваліфікована людина. Це повільний процес, що потребує багато часу для створення єдиного зображення, що може тривати тижні (Черняк, 2009).

Велика частина ілюстрацій XIX ст. використовувала гравюру на дереві, що дало прекрасні результати. Іноді її використовували на ранніх рекламних листівках, де ілюстрація покращувала текст. До 1890-х рр. гравюру на дереві цілком замінили лінійним блоком, який був набагато дешевший у виготовленні. Чимало лінійних блоків було створено у стилі гравюр на дереві, про які так добре знала громадськість, і їх було дуже важко розрізнити на листівках без сильного збільшення.

У попередні часи, коли майже весь друк робився чорно-білим, додавання лише одного кольору могло привернути велику увагу. У високому друці окремий лист, блок тексту чи навіть зображення іноді отримували інший відтінок, ніж основний витвір. Це надзвичайно сповільнило виробництво, і цей метод не можна застосовувати у друкуванні великого обсягу робіт. Найпоширенішим способом друку двох кольорів був введення другого субстрату. Області, для яких потрібен колір, залишалися порожніми на підкладці, яка утримує чорну частину зображення, а потім той самий папір розміщується над іншою підкладкою, на якій розміщуються лише ділянки, розписані кольором. Оскільки колір додавали лише для привернення уваги, найпоширенішим кольором був червоний. Цей прийом широко застосовувався на листівках ранньої реклами. Оскільки були розроблені більш складні методи додавання ще більше кольору до зображення, цей простий прийом здебільшого вийшов з ужитку. Виробництво зображень із декількох

субстратів, однак, стане головним методом кольорового друку. Одним із цікавих методів друку був метод хромоксилографії. Він зазвичай використовувався десять – двадцять блоків із гравіруванням на дереві, кожен із яких мав унікальний колір, для отримання одноколірного зображення.

Ранній метод друку хромоксилографії зазвичай використовувався десять – двадцять блоків із гравіруванням на дереві, кожен з яких мав унікальний колір, для отримання одноколірного зображення. Результати часто були видатними, і цей метод став головним конкурентом хромолітографії. Хромолітографія – це кольорова літографія, під час створення якої для нанесення кожного кольору застосовувалася окрема друкована форма (до 20 і більше). Друкована форма робиться на камені або цинковій пластині, на яку попередньо наносився контур кольорової плями. Техніка хромолітографії досить широко використовувалася у другій половині XIX – на початку XX ст. На початку XXI ст. вона практично витіснена сучасними (зокрема, фотомеханічними) методами передачі зображення. Плакати та торгові листівки широко використовували кольорові технології, у 1889 р. в Австрії була надрукована перша у світі кольорова листівка. Для решти XIX ст. хромолітографія була б основним методом, що застосовувався для виготовлення кольорових карток. У боротьбі за першість кольорового друку саме хромолітографія стала галузевим стандартом, за винятком Англії, де хромоксилографія залишалася популярною. Це може бути пов'язано зі здатністю техніки відтворювати тонований вигляд акварелей (традиція в Англії). Хоча хромолітографія домінувала в поліграфічній галузі, мистецтво хромоксилографії не просто зникло, до кінця 1900-х рр. його стали використовувати більш простими способами для дешевих ілюстрацій у журналах, дитячих книжках. Комерційні друкарі відмовилися від використання гравюри на дереві у 1890-х рр. через вартість, але до того часу цей стиль був настільки популярним, що багато хто з них зберігав вигляд цієї традиції завдяки кольоровому друку (Макнейр, 1986–1987). З давніх часів для штампування використовувалися різні матеріали, але лише коли Чарльз Гудієр відкрив спосіб стабілізації каучуку в 1844 р., штампування стало можливим. Ця вулканізована гума, оброблена сіркою і нагріванням, почала використовуватися для ручного штампування в 1860-х рр. Малюнок потрібного зображення розміщувався на металевій пластині, який потім витравлювався в рельєф. Потім із цього рельєфу роблять зліпок, у який заливають гуму. Після затвердіння гума витягується з форми,

після встановлення на рукоятку вона готова до використання. У цих ручних штампах використовували більш рідку форму чорнил. Потім простим натисканням руки воно переноситься на папір чи предмет. Гумові штампи найбільш асоціюються з листівками через розміщені на них поштові штампи. Деякі фотографі також використовували гумове тиснення, щоб розміщувати свої імена на справжні листівки, уникаючи додаткових витрат на комерційний друк своїх і без того дорогих поштівків. Продаж справжніх поштових листівок часто був прив'язаний до поточних подій, і безпосередність ручного тиснення дозволяла фотографам своєчасно продавати ці листівки. Гумові штампи не використовувались для комерційного друку листівок, але до 1970-х рр. вони стали важливим інструментом у створенні карток Mail Art (англ. Mail Art – вид сучасного образотворчого мистецтва, що застосовує поштові марки й інші поштові матеріали як образотворчі засоби).

Більшість рельєфних листівок було створено методом тиснення, процес пресування формованих штампів для лиття у плоский аркуш паперу для створення рельєфного дизайну. Тиснення – поліграфічний процес для отримання рельєфного зображення на поверхні продукції: листового металу, оксамиту, паперу (Вікіпедія).

Для тиснення зазвичай використовувалися дві форми штампа; штамп для барельєфа (охоплюваний), який розміщувався на станині пресу, щоб підштовхнути конструкцію вгору, тоді як штамп у вигляді форми (що охоплює) чинив тиск на папір згори. Друк завжди передував тисненню, оскільки для правильного перенесення чорнила із пластини на папір була потрібна пласка поверхня, і тиск під час друку, імовірно, згладив би будь-яке тиснення. Тиснення використовувалося на новаторських листівках, а також було звичним саме для ілюстрованих вітальних листівок. Коли тиснення створювало дуже нерівну поверхню, на якій було важко писати, то на зворотному боці приклеювали інший лист попередньо видрукуваного паперу (Embossing Techniques.).

Існує кілька видів тиснення. Тиснення фольгою – тиснення нагрітим кліше і матеріалом (папір, шкіра, пластик) (Гудилин, 2006). Сліпе тиснення (блінт; англ. *Blind* – «сліпий») – тиснення за допомогою кліше з метою отримання відбитка на гладкій поверхні (наприклад, на текстурному папері, на шкірі). Конгревне тиснення без фольги (англ. *Embossing, Praegung*) – надання барельєфа опресуванням матеріалу між кліше для конгреву (матриці) і пуансоном (контрматриць, відповідної частини). Конгревне тиснення з фольгою. Може виконуватися двома способами. Першим способом про-

цес здійснюється у два прогони: під час першого прогону припресовують фольгу, а другим прогом надається рельєф. Другим способом процес проводиться в один удар (відбиток); перенесення фольги і надання рельєфу відбуваються водночас, що дозволяє удвічі скоротити час (Маїк, 1997).

Зворотний конгрев (англ. *Debossing*) – тиснення, за якого обниження зображення виконується нижче рівня матеріалу (тобто в бік від спостерігача). Класичний конгрев – це отримання опуклого зображення, тоді як під зворотним конгревом мається на увазі отримання увігнутого зображення. У XIX ст. ця техніка стала популярною для оформлення візиток, листівок. До XX ст. для технології тиснення використовували фарби або золото, а вже після стала застосовуватися фольга (Тиснення).

Висновки. З розвитком науки в XIX ст. почалися пошуки застосування цих нових знань у практичних цілях. Були розроблені всілякі нові методи друку для відтворення творів мистецтва і фотографій. Деякі із цих технік дали прекрасні результати, але були занадто складними і дорогими для використання в комерційних друкарнях, вони швидко зникли з пам'яті. Інші методи найбільшої складності та високої вартості використовувались для спеціалізованих потреб друку, принаймні в той час, коли іншого шляху досягти бажаних результатів не було. Хоча листівки високого класу зазвичай могли покрити додаткові витрати на унікальні методи друку, вони теж відійшли на другий план, оскільки стали доступні більш ефективні засоби виробництва. Художники почали шукати нові технології, завдяки яким розмноження стало простим та дешевим, оскільки якість стала неактуальною. Хоча всі типи художніх карток ніколи не друкувались у великій кількості, вони все ще є частиною багатой історії друку листівок.

У XXI ст. розвиток цифрових технологій перевернув поліграфічну галузь. Його інвазивна природа охопила всі шари методологій, що використовуються для створення друкованого зображення. Майже всі засоби масової інформації засвоїли певні форми цифрових технологій, а деякі до того, що їх практично не впізнати з того, як вони практикувались десять років тому. Ідея перенести зображення, зафіксоване на аркуші плівки, на друкарську підкладку, яка втілювалася поліграфічною промисловістю довше століття, застаріла. Поширення телефонів, інтернету також створило абсолютно нові можливості для виробництва листівок, які обходять усі способи друку. Хоча цифрові технології будуть і надалі відігравати все більшу роль у друкуванні листівок, перебіг цього прогресу залишається невизначеним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Л., Киселев А. Печатная графика : учебное пособие. Петрозаводск : Изд-во Петрозаводского государственного университета, 2018. 91 с.
2. Гудилин Д. Тиснение фольгой. *CompuArt*. 2006. № 1.
3. Энциклопедия изящных, декоративных и прикладных искусств. Пер. с англ. О. Черняк. Москва : АСТ ; Астрель, 2009. 304 с.
4. Леман И. Гравюра и литография. Очерки истории и техники. Москва : ЗАО «Центрполиграф», 2004. 433 с.
5. Маїк В. Тиснення: технології, матеріали, устаткування / за ред. Е. Лазаренка. Львів : НВП «Мета», 1997. 174 с.
6. Макнейр Джон Р. Хромолітографія та кольоровий деревний блок : уроки до дитячої літератури дев'ятнадцятого століття. 1986–1987. Т. 11. № 4. С. 193–197.
7. Некрасов Р., Разалиева А. Гравюра на картоне (глубокая печать) в контексте композиционного построения художественно-графического образа. *Молодой ученый*. 2016. № 16 (120). С. 476–479.
8. Гудієр Чарльз. URL: <https://amp.ru.google-info.cn/2191531/1/gudir-charlz.html>.
9. Тиснение. URL: <https://cham.com.ua/tisnenie-ego-vidyi-istoriya-poyavleniya/>.
10. Тиснение. *Википедия*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>.
11. Хромолітія. *Википедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F>.
12. Embossing Techniques. URL: <http://www.metropostcard.com/tech5-novelties1.html>.

REFERENCES

1. Antonova L. A., Kiselev A. V. (2018) *Pечатnaia grafika. Uchebnoe posobie* [Printed graphics. Tutorial]. Petrozavodsk: Izd-vo Petrozavodskii gosudarstvennyi universitet (PetrGU). 91 p. [in Russian].
2. Gudilin D. (2006) *Tisnenie folgoi* [Foil stamping]. D. Gudilin. *CompuArt*. № 1. [in Russian]
3. *Entsiklopediia iziashchnykh, dekorativnykh i prikladnykh iskusstv* (2009) [Encyclopedia of Fine, Decorative and Applied Arts]. Per. s angl. O. M. Cherniak. M.: ACT: Astrel. 304 p. [in Russian]
4. Leman I. I. (2004) *Graviura i litografiia. Oчерki istorii i tekhniki* [Engraving and lithography. Essays on history and technology] M.: ZAO Tcentrpoligraf. 433 p. ill. [in Russian]
5. Maik V. Z. (1997) *Tysnennia: tekhnologii, materialy, ustatkuvannia* [Stamping: technologies, materials, equipment] V. Z. Maik; za red. d.t.n., prof. E. T. Lazarenka Maik. Lviv: NVP “Meta”. 174 p. [in Ukrainian].
6. Makneir, Dzhon R. (1986–1987) *Khromolitohrafiia ta kolorovyi derevnyi blok: Ruky do dytiachoi literatury deviatnadsiatoho stolittia. Asotsiatsiia dytiachoi literatury shchokvartalu* [Chromolithography and Colored Wood Block: Hands to Nineteenth-Century Children’s Literature. Children’s Literature Association quarterly]. Т. 11. № 4. pp. 193–197. [in Ukrainian].
7. Nekrasov R. V. (2016) *Graviura na kartone (glubokaia pechat) v kontekste kompozitcionnogo postroeniia khudozhestvenno-graficheskogo obraza* [Engraving on cardboard (intaglio printing) in the context of the compositional construction of an artistic and graphic image] R. V. Nekrasov, A. A. Razalieva. Tekst : neposredstvennyi. Molodoi uchenyi. № 16 (120). pp. 476–479. [in Russian]
8. Hudyр, Charlz [Goodyear, Charles] URL: <https://amp.ru.google-info.cn/2191531/1/gudir-charlz.html> [in Russian]
9. Tisnenie. [Embossing] <https://cham.com.ua/tisnenie-ego-vidyi-istoriya-poyavleniya/> [in Russian]
10. Vikipediya. Tisnenie. [Wikipedia. Embossing] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5> [in Russian].
11. Vikipediia. Khromolitiiia. [Wikipedia. Chromolithia] URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian].
12. EMBOSsing TECHNIQUES. URL: <http://www.metropostcard.com/tech5-novelties1.html>.